

De-commemoration: Toward Conceptualizing the Rethinking of the Soviet Past in Ukraine (2014–2025)

UDC 316.42: 159.955

DOI: <https://doi.org/10.15421/172633>**Oksana Prokhvatilova**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0005-3059-8546>, o.prokhvatilova@gmail.com

V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Abstract.

The relevance of the article is determined by the need for a sociological conceptualization of the notions of decommunization and decolonization, which are used to denote processes associated with the reinterpretation of the Soviet past in Ukraine in 2014–2025.

The purpose of the study is to introduce the concept of de-commemoration into the Ukrainian academic discourse as an analytical framework for examining transformations of commemorative practices in Ukraine.

Results. The article analyses the process of reinterpreting the Soviet past in Ukraine, which was activated after 2014 in connection to value transformations in Ukrainian society, intensified after 2022, and continues to this day, increasingly acquiring the features of symbolic resistance to Russian aggression. It is proposed – for the first time in the Ukrainian academic discourse – to apply the analytical framework of de-commemoration to conceptualize this process. This framework has gained prominence in the context of rethinking the past from the perspectives of previously marginalized groups (including within decolonial approaches, the #BLM movement, women's rights initiatives, and post-socialist transformations). Three levels of de-commemoration in Ukraine are identified: structural, social, and personal. It is shown that during the analysed period the dominant focus remained on the structural level, manifested in strategies aimed at removing from the public space symbols associated with the propaganda of imperialism and communism. At the same time, the recognition of the dissonant character of a significant part of the Soviet legacy foregrounds strategies focused not on removal, but on reinterpretation as a process, including the reframing of meanings, temporary or artistic interventions, de-canonization, and other forms of symbolic re-signification.

Conclusions. The proposed analytical framework makes it possible to conceptualize transformations of memory as an ongoing process encompassing different levels of interaction with the past. It integrates decommunization and decolonization dimensions and is productive for rethinking commemorative practices in Ukrainian society at multiple levels.

Keywords: social memory, de-commemoration, decommunization, decolonization, Soviet heritage, dissonant heritage, commemoration

Декомеморація: до концептуалізації переосмислення совєтського минулого в Україні (2014–2025)

Прохватілова Оксана

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна)

Анотація.

Актуальність статті зумовлена потребою соціологічної концептуалізації понять «декомунізації» та «деколонізації», що використовуються для позначення процесів, пов'язаних із переосмисленням совєтського минулого в Україні у 2014–2025 роках.

Метою дослідження є введення в український академічний дискурс поняття декомеморації як аналітичної рамки для дослідження трансформацій комеморативних практик в Україні.

Результати. У статті проаналізовано процес переосмислення совєтського минулого в Україні, що актуалізувався після 2014 року у зв'язку з ціннісними трансформаціями українського суспільства, став інтенсивнішим після 2022 року і триває досі, набуваючи рис символічного спротиву російській агресії. Запропоновано – уперше в українському науковому дискурсі – застосувати для його концептуалізації аналітичну рамку декомеморації, що набуває поширення в контексті переосмислення минулого з перспектив раніше маргіналізованих груп (зокрема в межах деколонізаційних підходів, руху #BLM, ініціатив за права жінок, постсоціалістичних трансформацій). Виділено три рівні декомеморації в Україні: структурний, соціальний і особистісний. Показано, що протягом аналізованого періоду домінував фокус на структурному рівні, що виявлялося у стратегіях усунення з публічного простору символів, пов'язаних із пропагандою імперіалізму та комунізму. Водночас усвідомлення дисонантного характеру значної частини совєтської спадщини актуалізує стратегії, зосереджені не на усуненні, а на переосмисленні як триваючому процесі, зокрема через переформулювання значень, тимчасові або художні інтервенції, деканонізацію та інші форми символічного переозначення.

Висновки. Запропонована аналітична рамка дозволяє осмислити трансформації пам'яті як процес, що охоплює різні рівні взаємодії з минулим. Вона інтегрує декомунізаційні та деколонізаційні виміри, будучи продуктивною для переосмислення сукупності комеморативних практик в українському суспільстві на різних рівнях.

Ключові слова: соціальна пам'ять, декомеморація, декомунізація, деколонізація, радянська спадщина, дисонантна спадщина, комеморація.

Стаття надійшла / Article arrived: 11.11.2025

Схвалено до друку / Accepted: 22.12.2025

Вступ.

У сучасних українських академічному та публічному дискурсах загальним терміном для позначення процесів переосмислення советського минулого та трансформації способів його публічної репрезентації дедалі частіше виступає поняття «деколонізація», яке зміщує акценти із советського на ширший імперський контекст. Утім, значення цього терміну часто звужується до усунення з публічного простору імперських та советських символів, чіткий перелік яких визначено на законодавчому рівні. У цьому сенсі деколонізація часто осмислюється як результат, що може вимірюватися кількістю перейменованих вулиць і усунених із публічного простору символів (робота з простором) або перенесених дат святкувань (робота з часом).

Після Революції Гідності як домінуюча рамка переосмислення советського минулого утвердилася декомунізація, що проявилася як у низових практиках (зокрема ленінопаді), так в подальшому на законодавчому рівні. У 2015 році було ухвалено так званий «декомунізаційний» пакет законів, що зафіксував підхід до советського минулого як спадщини комуністичного тоталітарного режиму. Повномасштабна російська агресія 2022 року актуалізувала усвідомлення того, що трансформація публічного ландшафту має відбуватись з огляду не лише на советський період, а на значно тривалішу й тяглу імперську політику, реалізовану спочатку Російською імперією, а згодом СРСР. Тобто з'явилася потреба в ширшому терміні. Це усвідомлення частково знайшло відображення в законодавчих змінах 2023 року, коли в назві відповідного нормативного акту було прямо зафіксовано термін «деколонізація».

Переосмислення советського минулого в Україні залишається відкритим і суперечливим процесом. Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією, істотно актуалізувала потребу не лише у формальному «очищенні» публічного простору, а й у рефлексії щодо місця української ідентичності в часовому та історичному вимірах. Советський проект був пов'язаний із життєвими досвідами мільйонів предків сучасних українців, що унеможлиблює його просте витіснення або редукцію до категорії цілковито «чужого». Механічне усунення цього шару пам'яті часто породжує як індивідуальні, так і суспільні напруження, які проявляються у приватних висловлюваннях і ширших публічних наративах. Наприклад, ідеться про дискусії щодо тягlosti між досвідом сучасних українських військових і біографічною пам'яттю їхніх предків, які воювали в лавах Червоної армії, а також про використання мобілізаційних формул на кшталт «Пам'ятаємо – перемагаємо» (Інститут національної пам'яті, 2015) або «Перемогли фашизм – переможемо й рашизм» (Верховна Рада України, 2022). У таких формулах простежується спроба поєднати європейську

парадигму *never again*, зосереджену на наративі жертв, із героїчним наративом перемоги, характерним для советського способу комеморації Другої світової війни і покладеним в основу комеморативних практик сучасної Російської Федерації.

Колоніальний досвід народів Російської імперії та СРСР також може бути осмислений як дисонантна спадщина, оскільки стратегії колонізації, що застосовувалися на Кавказі, у Центральній Азії та на територіях України й Білорусі, суттєво відрізнялися між собою (Tlostanova, 2024). У випадку України це зумовлює напруження між різними позиціями пам'ятання: з одного боку – досвідом жертв советського (і попередніх імперських) режимів, тягlosti якого була чітко проартикульована, зокрема, українськими дисидентами середини ХХ століття; з іншого – фактом співучасті частини етнічних українців у реалізації імперського та советського проєктів, які суперечили національному українському проєктові. У цьому сенсі деколоніальне мислення передбачає вихід за межі дихотомії агресора та жертви та усвідомлення відповідальності – як перед власним суспільством, так і перед іншими народами колишніх Російської імперії та Советського Союзу. Йдеться, зокрема, про необхідність критичного дистанціювання від расистських квазімультикультуралістських установок, закріплених у риториці «дружби народів», а також від ієрархічної моделі, у межах якої українці разом із білорусами посідали привілейованіші позиції порівняно з вихідцями з Кавказу чи Центральної Азії.

Така амбівалентність унеможлиблює як консервацію советського минулого – у формі його збереження без змін або з мінімальними корекціями, – так і його структурне забуття. Останнє проявляється, зокрема, у мовчазному усуненні з публічного простору проблематичних символів без подальшого осмислення, публічної дискусії та рефлексії над конкретними людськими історіями й моральними виборами.

Формальний підхід до переосмислення минулого та трансформації його репрезентацій у комеморативному ландшафті зберігає потенціал ностальгії й може слугувати перепорою для органічного включення до публічної пам'яті маргіналізованих та внутрішньо суперечливих досвідів. Саме в цьому контексті постає потреба в аналітичній рамці, здатній описати не лише практики усунення символів, а й глибші трансформації способів пам'ятання.

Метою статті є концептуалізація декомеморації як аналітичної рамки для дослідження трансформацій комеморативних практик в Україні. Дослідження зосереджується на уточненні дефініцій, аналітичних меж і методологічних можливостей цього поняття, а також на інтеграції напрацювань міжнародних студій пам'яті до українського академічного дискурсу. Стаття не має на меті вичерпного емпіричного аналізу усіх практик декомеморації в Україні, натомість пропонує

теоретичний інструментарій для якісного аналізу змін у способах взаємодії із советською спадщиною.

Аналіз попередніх публікацій. Ціннісний вимір трансформації українського суспільства після Революції Гідності осмислюється українськими соціологами як тривалий, комплексний і багаторівневий процес, що не зводиться до інституційних або символічних змін (Бакіров, 2016). У вивченні таких трансформацій у контексті соціальної пам'яті та комеморації, найчастіше дослідники зосереджуються на декомунізації, визначаючи її як процес (В'ятрович, Борисенко & Водотика, 2017), державну політику та соціокультурне явище (Гриценко, 2019) і пов'язуючи її із усуненням певної символіки із публічного простору (Тахтаулова, 2017). Декомунізація аналізується через постколоніальну оптику (Кобченко, 2016), у взаємозв'язку із деколонізацією як політичним процесом (Рябчук, 2016; Котляр, 2023), деколоніальністю як звільненням від епістемологічного домінування (Шеремета, 2020), у контексті архітектури соціалістичних міст (Bozhenko & Chagovets, 2024). Відчуваючи методологічну обмеженість існуючих рамок, українські науковці робили спроби окреслити переосмислення минулого через такі терміни, як «дерадянiзація» (Яковлев, 2014), «деконструкція колоніальних наративів» (Лук'янов, 2025), «укорінення» та «викорінення» (Мулярчук, 2023) або «демонізація» (Красиков, 2016). У публічному дискурсі цей процес також окреслюється як «дерусифікація».

На цьому тлі показовим є розвиток міжнародних студій пам'яті, де поняття декомеморації уже закріпилося як загальна аналітична рамка для опису процесів трансформації публічних форм вшанування. Важливу роль у цьому відіграла колективна монографія за редакцією Сари Генсбургер та Джені Вустенберг «De-commemoration: Removing statues and renaming places», яка демонструє аналітичний потенціал поняття на матеріалі з різних контекстів. Декомеморація осмислюється як «процеси, у межах яких матеріальні та публічні репрезентації минулого усуваються, знищуються або зазнають фундаментальних змін» (Gensburger & Wüstenberg, 2024, с. 1). Український контекст також представлений у зазначеній монографії, зокрема у розділі, присвяченому порівняльному аналізу (де-)комеморації Леніна в Україні та Росії (Colas, 2024) та в дослідженні деканонізації советського минулого через категорії об'єкту як радикального відторгнення та кітчу як іронічного переозначення (Yurchuk, 2024a). Важливим є також доробок Трейсі Адамс та Йінона Гуттель-Кляйна щодо типології декомеморації (Adams & Guttel-Klein, 2022). Соціолог Міша Габович, досліджуючи декомеморацію в постсоціалістичній Європі, визначає її як міметичну, наголошуючи на поверхневому, наслідувальному характері (Gabowitsch, 2024). Деканонізація через артистичні практики постає як стратегія переосмислення дисонантної спадщини і

в контексті декомеморації советських монументів у Литві (Goštautaitė, 2020). Водночас у дослідженнях українського та ширшого постсоветського контексту дедалі активніше застосовується деколоніальна оптика, зокрема й у критичному ключі (Yurchuk, 2024b; Tlostanova, 2012; 2024).

Результати дослідження.

У сучасних міжнародних студіях пам'яті поняття декомеморація (англ. de-commemoration) активно використовується як широка аналітична рамка для означення трансформації та перегляду публічних форм вшанування. При цьому декомеморація розглядається як закономірна складова ширших соціальних трансформацій, пов'язаних зі змінами ціннісних орієнтацій та політичних режимів. З цієї точки зору декомеморація є формою комеморації, і навпаки – будь-яка комеморація пов'язана з декомеморацією: так само, як пам'ять і забуття, ці елементи є складовими єдиного процесу (Gensburger, Wüstenberg, 2024). Тут слід зазначити, що комеморація стосується саме перформативних, експліцитних форм пам'яті, тобто йдеться не про весь комплекс соціальної пам'яті, а про її відображення та репрезентації в публічному просторі.

Сара Генсбургер та Джені Вустенберг, аналізуючи мотивацію та акторів із різних контекстів, де відбувається переосмислення комеморативних практик, виокремлюють кілька базових типів:

1. декомеморація як наслідок зміни політичного режиму;
2. декомеморація як результат соціальних трансформацій;
3. декомеморація як інструмент або драйвер змін;
4. декомеморація як «димові завіси», що маскують інші політичні процеси;
5. декомеморація як виклик самим рамкам пам'яті та «традиційним» способам пам'ятання (Gensburger, Wüstenberg, 2024, с. 4).

Співвіднесення українського кейсу з типологією Генсбургер і Вустенберг засвідчує його багатшаровість. З одного боку, декомеморація советського минулого в Україні розпочалася ще з 1991 року як наслідок зміни політичного режиму та здобуття незалежності Україною. При цьому помилковими є твердження, що усунення комуністичних символів мало місце лише в західних регіонах України. Так, Марія Тахтаулова зауважує, що «перші паростки декомунізації в Харкові "проросли" в 1989 році», наводячи як приклад ініціативи Євгена Кушнарєва щодо перейменування набережної імені Жданова на Харківську набережну, площі Дзержинського на майдан Свободи, вулиці Свердлова на Полтавський шлях у 1996 році тощо (Суспільне, 2023). Після Революції Гідності у 2014 році ключовим драйвером стала запущена ціннісна трансформація та суспільний запит на переозначення

національної ідентичності й цивілізаційного вектору розвитку: показово, що демонтаж монумента Леніна в Києві відбувся з ініціативи активістів Євромайдану ще до інституційних змін. Водночас українська декомеморація є частиною ширшої боротьби в контексті повномасштабної агресії з боку Російської Федерації, що дозволяє розглядати її як інструмент та драйвер змін. Важливу роль у формуванні пам'яті про спротив російській агресії відіграють тактичні та вернакулярні форми коемеморації – низові, ситуативні практики, що виникають у повсякденному просторі. До них належать, зокрема, ініціатива бізнесу зі встановлення в магазині Goodwine стелажа «Вина, які любила Віка» (Свідомі, 2023) для вшанування пам'яті працівниці, загиблої внаслідок російської атаки цивільної інфраструктури, а також громадський проєкт «Поміж нас», у межах якого в публічних місцях з'являються лавки з написами, що символічно позначають відсутність загиблих, зниклих безвісти або закатованих у полоні (Суспільне, 2024). Такі приклади вернакулярної коемеморації російської агресії в Україні були представлені українською дослідницею меморіальних практик Оксаною Довгополовою та обговорювалися під час Дев'ятої щорічної конференції Memory Studies Association «Beyond Crises: Resilience and (In)stability», що відбулася в Празі 14–18 липня 2025 року. Зазначені практики кидають виклик моделям коемеморації Другої світової війни, характерними для советської традиції, і в цьому сенсі також можуть розглядатися як форма декомеморації.

Продуктивною для концептуалізації українського контексту є типологія, запропонована Трейсі Адамс і Йінон Гуттель-Кляйн, які виокремлюють три основні стратегії декомеморації:

1. дискредитація (англ. desecration) – вандалізм, руйнування або осквернення меморіальних об'єктів;
2. переформулювання (англ. reframing) – зміна смислу через перейменування, переконтекстуалізацію або додавання пояснювальних елементів;
3. заплановане застарівання (англ. planned obsolescence) – створення меморіальних об'єктів із наміром їхнього швидкого демонтажу, де у фокусі перебуває сам перформативний акт і реакція на нього (Adams, Guttel-Klein, 2022).

Третій тип є найменш поширеним, але водночас найбільш показовим із погляду декомеморації як тривалого процесу суспільної трансформації. Класичним прикладом у контексті переосмислення советської спадщини може слугувати інсталяція в Гданську (TVN24, 2013), коли скульптор без погодження з органами влади встановив бетонну фігуру солдата Червоної армії, що гвалтує вагітну жінку, поруч із пам'ятником танку Т-34, відомим як «Монумент визволителям». Автор назвав об'єкт Komm Frau (з нім. «Ходімо, жінко») – відсилання до фрази, яку, за свідченням очевидців, советські

солдати використовували під час сексуального насильства щодо цивільних жінок у Європі, зокрема Східній Пруссії. Інсталяція простояла менше доби й була оперативно демонтована владою. У цьому випадку саме швидке усунення об'єкта стало частиною повідомлення, оголивши межі допустимого в публічній пам'яті та неготовність інтегрувати в офіційний наратив Другої світової війни в Європі теми злочинів Червоної армії проти цивільного населення.

До наведеної вище типології доцільно також включити іронічні форми переосмислення пам'ятників як окрему стратегію декомеморації. Так, Юлія Юрчук на прикладі інтервенції з образом Леніна у вигляді Дарта Вейдера в Одесі описує кітч як художню практику, спрямовану на деканонізацію об'єкта коемеморації: тимчасове іронічне переозначення пам'ятників без їх фізичного знищення (Yurchuk, 2024a). Аналогічним прикладом є розмалювання пам'ятника советським «визволителям» у Софії (Болгарія) у 2011 році, де фігури солдатів були переосмислені як персонажі масової культури (Український тиждень, 2013). Подібні дії радикально змінюють коемеморативну функцію об'єкта, переводячи його із сакральної площини в іронічну або критичну.

З погляду аналітичної перспективи та характеру залучення акторів декомеморацію доцільно розглядати в трьох вимірах. У першому випадку вона постає як політичний та інституційний процес, пов'язаний зі структурними змінами у сфері публічної пам'яті. У другому – як індивідуальна практика та особистий вибір у ставленні до об'єктів коемеморації та ширше – минулого, яке вони репрезентують. Нарешті, у третьому – як соціальний феномен, що формується в контексті ширших суспільних трансформацій і колективних дій.

Структурний вимір охоплює насамперед символічні акти демонтажу, перейменування або нормативного переозначення, що часто ініціюються державою або реалізуються в межах чинного законодавства. В українському випадку деколонізація та декомунізація часто осмислюються саме в цій площині – як виконання юридичних норм, приведення публічного простору у відповідність до законодавства. Такий рівень є важливим і вже достатньо добре описаним у межах культурологічних і політологічних досліджень, однак він становить лише перший крок і не вичерпує всього процесу декомеморації. Про обмеженість цього підходу свідчить, наприклад, наявність публічної дискусії щодо коемеморації таких постатей, як Михайл Булгаков, Володимир Висоцький тощо, які формально не підпадають під дію закону, але осмислюються суспільством як такі, що мають бути переоцінені відповідно до діючих сьогодні ціннісних норм.

Особистісний вимір декомеморації пов'язаний

з індивідуальною рефлексією над родинним та автобіографічним досвідом. Це глибоко приватна сфера, яка не підлягає ані нормативному регулюванню, ані зовнішньому ініціюванню. У цьому контексті продуктивною є деколоніальна теорія, що розглядає деколонізацію як усвідомлений вибір і внутрішню роботу, яка може відбутися або не відбутися, але в разі її здійснення створює підґрунтя для тривалих трансформацій світогляду та ідентичності. Відповідною методологічною рамкою на цьому вимірі виступає автоетнографія, у межах якої різноманітні – часто суперечливі й незручні з позицій сьогодення – досвіди не відкидаються, а осмислюються й поєднуються. Здебільшого такий підхід стосується некемеморативних, імпліцитних форм соціальної пам'яті (зокрема наративних), однак він є важливою складовою процесу декемеморації в значенні, у якому це поняття використовується в даній статті.

Соціальний вимір декемеморації становить найбільший інтерес для соціологів: саме тут декемеморація виходить за межі аналізу культурних артефактів та політичних процесів і розглядається як суспільний феномен, процес взаємодії між індивідами та соціальними групами – через публічні дискусії, музейні практики, тимчасові виставки, художні інтервенції та включення до спільного обговорення раніше маргіналізованих груп. Для аналізу соціального виміру декемеморації особливо релевантними є рівні, окреслені Мішею Габовичем: художній, історичний, меморіальний. Вони дозволяють вийти за межі суто символічного рівня, зведеного до усунення об'єкта з публічного простору (Gabowitsch, 2024). Йдеться про експертні й публічні обговорення не лише того, що робити з об'єктом, а й того, чому та як він функціонує в колективних уявленнях, яким є його художній статус, чи має він цінність як історичне джерело тощо. Важливо підкреслити, що позитивна оцінка окремих вимірів не передбачає автоматичного збереження об'єкта в публічному просторі, проте може бути суттєвою при виборі подальшої стратегії декемеморації.

Висновки.

Процеси переосмислення советського минулого в Україні не можуть бути вичерпно описані в межах наявних концептуальних рамок. Найпоширеніші терміни – деколонізація, декомунізація, дерусифікація – фіксують окремі аспекти цих трансформацій, однак не охоплюють їхньої багатовимірності та процесуального характеру і не дозволяють виділити різні рівні цього процесу. У цьому контексті декемеморація постає як аналітично продуктивніша та концептуально нейтральніша рамка.

По-перше, порівняно з деколонізацією, декемеморація не прив'язана до єдиної історичної моделі колоніальності й не передбачає наперед заданого суб'єкта «колонізатора» та «колонізованого».

Це дозволяє застосовувати її до багатшарових контекстів, як у випадку України. Декемеморація дає змогу аналізувати трансформації пам'яті без необхідності вирішувати теоретичну суперечку щодо статусу СРСР як колоніальної імперії, зосереджуючись натомість на зміні кемеморативних режимів.

По-друге, на відміну від декомунізації, яка історично пов'язана з політикою щодо комуністичної ідеології та її символів, декемеморація не обмежується советським періодом. Вона дозволяє включати до аналізу амбівалентні об'єкти, практики та установки, які не є однозначно комуністичними, але функціонували в советському контексті та продовжують впливати на сучасні способи колективного пам'ятання.

По-третє, порівняно з дерусифікацією та подоланням наслідків русифікації, декемеморація не фокусується виключно на мовному або культурному домінуванні Росії. Вона охоплює ширший спектр кемеморативних практик і дозволяє аналізувати не лише заміну «російського» на «українське», а й способи переозначення, контекстуалізації або критичного осмислення складної спадщини.

По-четверте, на відміну від підходів, що зводять роботу з минулим до усунення об'єктів із публічного простору або до структурованого забуття, декемеморація принципово не тотожна забуттю. Вона передбачає зміну форм публічної присутності минулого, а не його витіснення з культурної пам'яті, і тим самим відкриває можливість для критичного осмислення.

Декемеморація советського в Україні має різноманітні причини, мотиви та цілі і не може бути редукована лише до зміни влади чи політичного режиму, як це часто відбувається в публічному дискурсі. Вона пов'язана з ціннісними зрушеннями, започаткованими Революцією Гідності, є складовою українського спротиву російській агресії та ширших деколоніальних процесів, у межах яких публічний голос отримують ті групи, що раніше залишалися маргіналізованими або виключеними з офіційних наративів. Водночас сучасні формати української кемеморації повномасштабної війни – зокрема вернакулярні практики й низові ініціативи – можуть розглядатися як виклик застарілим і канонізованим моделям пам'ятання війни.

Нарешті, декемеморація є соціальною, а не лише політичною категорією. Вона має структурний вимір, пов'язаний із законодавством і інституційними рішеннями; соціальний вимір – через колективні уявлення, публічні дискусії та конфлікти інтерпретацій; а також особистісний вимір як акт деколоніального вибору та переосмислення власного зв'язку з минулим. Саме ця багаторівневість робить декемеморацію адекватною рамкою для аналізу сучасних трансформацій пам'яті в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бакіров, В. С. (2016). Ціннісний вимір цивілізаційної трансформації суспільства. *Український соціологічний журнал*, (1–2), 15–25. <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/download/9544/9066/>
- Верховна Рада України. (2022, 8 травня). *Перемогли фашизм – переможемо і рашизм!*. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222602.html>
- В'ятрович, В., Борисенко, М., & Водотика, Т. (2017). Декомунізація: важливий процес, не лише результат. *Місто: історія, культура, суспільство*, (101). <http://mics.org.ua/journal/index.php/mics/article/download/24/23>
- Гриценко, О. А. (2019). *Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/grytsenko_dekomunizatsia.pdf
- Інститут національної пам'яті. (2015, 15 квітня). *Пам'ятаємо! Перемагаємо! До Дня пам'яті та примирення та Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні*. <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyatayemo-peremagayemo-do-dnya-pamyati-ta-prymyrennya-ta-dnya-peremogy-nad-nacyzmozom-u-drugiy-svitovy-viyni>
- Кобченко, К. (2016). Декомунізація в Україні: постколоніальний контекст. *Українознавчий альманах*, (19), 66–70. <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/viewFile/161/153>
- Котляр, Ю. В. (2023). Декомунізація і деколонізація в контексті європейських цінностей. Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття (ТЕЗИ), 13. <https://www.academia.edu/download/111759947/111752860.pdf#page=13>
- Красиков, М. М. (2016). Декомунізація чи демеморизація? У Україна на шляху державотворення: історія та сучасність: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів (Вип. 26, с. 171–172). <https://repo.btu.kharkiv.ua/bitstreams/b7517e9f-4ab0-4c14-b922-cbf3f9dd24a0/download>
- Лук'янов, Є. (2025). Феномен і проблема деконструкції колоніальних наративів: Теорія та практичні перспективи. *Образ*, 3(49), 18–26. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3\(49\)-18-26](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3(49)-18-26)
- Мулярчук, Ю. (2023). Укорінення vs викорінення: людяність, справедливість та деколонізація життєвого світу в часи війни. *Multiversum. Philosophical almanac*, 2(2(178)), 85–96. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2023.2.2.3>
- Рябчук, М. (2016). Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу декомунізаційних законів? *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, (2), 104–117. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_2_8
- Свідомі. (2023). *У Goodwine з'явився стелаж «Вина, які любила Віка»*. <https://svidomi.in.ua/page/v-goodwine-ziavyvsia-stelazh-vyna-iaki-liubyla-vika>
- Суспільне. (2023, 27 липня). *«Коли ми прибираємо умовного Пушкіна, ми віднаходимо місце для українського діяча»*. Про перейменування топонімів – УІНП [Інтерв'ю]. <https://suspilne.media/kharkiv/537753-koli-mi-pribirayemo-umovnogo-puskina-mi-vidnahodimo-misce-dla-ukrainskogo-diacha-pro-perejmenuvanna-toponimiv-uipn/>
- Суспільне. (2024, 7 грудня). *«Тут міг сидіти той, хто віддав життя за нас»: у Вінниці встановили пам'ятні таблички на лавках*. <https://suspilne.media/vinnitsia/895593-tut-mig-siditi-toj-hto-viddav-zitta-za-nas-u-vinnici-vstanovili-pamatni-tablicki-na-lavkah/>
- Тахтаулова, М. (2017). Харківська топоніміка: етапи декомунізації. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*, (2), 142–151. http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/miks_2017_1_14.pdf
- Український тиждень. (2013, 17 вересня). *У країнах Східної Європи радянські пам'ятники перефарбовують, розбивають та офіційно демонтують*. <https://tyzhden.ua/u-krajinakh-skhidnoi-ievropy-radianski-pam-iatnyky-perefarbovuiut-rozbyvaiut-ta-ofitsijno-demontuiut/> Український тиждень
- Шеремета, О. (2020). Декомунізація досліджень історії філософії України: отця М. Конрада та його критика соціалістично-комуністичної ментальності. *Українознавчий альманах*, (27), 147–153. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.22>
- Яковлев, М. В. (2014). Радянська, русифікація та дерадянська як категорії політичної постколоніальної історії країн Центрально-Східної Європи. *Мазістеріум. Політичні студії*, (58), 24–28. <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/73141889-a982-42f6-a4be-346070983880/download>
- Adams, T. & Guttel-Klein, Y. (2022). Make It Till You Break It: Towards Typology of De-Commemoration. *Sociological Forum*, Vol. 37(2), 603–625. <https://doi.org/10.1111/socf.12809>
- Bozhenko, A., & Chagovets, O. (2024). Decolonization of space: The uncomfortable heritage of Ukrainian socialist cities. *Baltic Worlds*, 17(4), 40–48. <https://balticworlds.com/decolonization-of-the-space/>
- Colas, D. (2024). Contrasting fates of Lenin statues in Ukraine and Russia. In S. Gensburger & J. Wüstenberg (Eds.), *De-commemoration: Removing statues and renaming places* (pp. 73–82). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781805391074>
- Gabowitsch, M. (2024). Mimetic de-commemoration: The fate of Soviet war memorials in Eastern Europe in 2022–2023. *Kunsttexte*, (1), Ostblick. <https://doi.org/10.48633/ksttx.2024.1.102647>
- Gensburger, S., & Wüstenberg, J. (2024). Introduction: Making sense of de-commemoration. In S. Gensburger & J. Wüstenberg (Eds.), *De-commemoration: Removing statues and renaming places* (pp. 1–18). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781805391074>
- Goštautaitė, R. (2020). Dissonant Soviet monuments in post-Soviet Lithuania: The application of artistic practices. *Baltic Worlds*, 4, 9–19. <https://balticworlds.com/dissonant-soviet-monuments-in-post-soviet-lithuania/>
- Tlostanova, M. (2012). Postsocialist ≠ postcolonial? On post-Soviet imaginary and global coloniality. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(2), 130–142. <https://doi.org/10.1080/17449855.2012.658244>
- Tlostanova, M. (2024). The deadlocks of memory and the (no longer) post-Soviet coloniality, or can memory be decolonized? *Baltic Worlds*, 17(4), 57–66. <https://balticworlds.com/can-memory-be-decolonized/>
- TVN24. (2013, 13 жовтня). *Żołnierz radziecki gwałcący ciężarną kobietę. Kontrowersyjny pomnik w Gdańsku*. <https://tvn24.pl/pomorze/zolnierz-radziecki-gwalcacy-ciezarna-kobietę-kontrowersyjny-pomnik-w-gdansk-362576-3446127>

Yurchuk, Y. (2024a). De-canonisation of the Soviet past: Abject, kitsch, and memory. In S. Gensburger & J. Wüstenberg (Eds.), *De-commemoration: Removing statues and renaming places* (pp. 106–113). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781805391074>

Yurchuk, Y. (2024b). Introduction: Decolonization of memory in the former Soviet spaces. *Baltic Worlds*, 17(4), 37–39. <https://balticworlds.com/decolonization-of-memory-in-the-former-soviet-spaces/>

REFERENCES

- Adams, T. & Guttel-Klein, Y. (2022). Make It till You Break It: Towards Typology of De-Commemoration. *Sociological Forum*, Vol. 37(2), 603–625. <https://doi.org/10.1111/socf.12809>
- Bakirov, V. S. (2016). Civilizational transformation of society: The value dimension. *Ukrainian Sociological Journal*, (1–2), 15–25. <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/download/9544/9066/>
- Bozhenko, A., & Chagovets, O. (2024). Decolonization of space: The uncomfortable heritage of Ukrainian socialist cities. *Baltic Worlds*, 17(4), 40–48. <https://balticworlds.com/decolonization-of-the-space/>
- Colas, D. (2024). Contrasting fates of Lenin statues in Ukraine and Russia. In S. Gensburger & J. Wüstenberg (Eds.), *De-commemoration: Removing statues and renaming places* (pp. 73–82). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781805391074>
- Gabowitsch, M. (2024). Mimetic de-commemoration: The fate of Soviet war memorials in Eastern Europe in 2022–2023. *Kunsttexte*, (1), Ostblick. <https://doi.org/10.48633/ksttx.2024.1.102647>
- Gensburger, S., & Wüstenberg, J. (2024). Introduction: Making sense of de-commemoration. In S. Gensburger & J. Wüstenberg (Eds.), *De-commemoration: Removing statues and renaming places* (pp. 1–18). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781805391074>
- Goštautaitė, R. (2020). Dissonant Soviet monuments in post-Soviet Lithuania: The application of artistic practices. *Baltic Worlds*, 4, 9–19. <https://balticworlds.com/dissonant-soviet-monuments-in-post-soviet-lithuania/>
- Hrytsenko, O. A. (2019). *Decommunization in Ukraine as a public policy and as a sociocultural phenomenon*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine; Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/grytsenko_dekomunizatsia.pdf
- Kobchenko, K. (2016). Decommunization in Ukraine: Post-colonial context. *Ukrainian Studies Almanac*, (19), 66–70. <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/viewFile/161/153>
- Kotliar, Y. V. (2023). Decommunization and decolonization in the context of European values. In The formation of the modern Ukrainian state: The role of European values in shaping democratic existence (conference abstracts, p. 13). <https://www.academia.edu/download/111759947/111752860.pdf#page=13>
- Krasikov, M. M. (2016). Decommunization or dememorization? In Ukraine on the path of state-building: History and modernity (Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference of Young Scholars and Students, Vol. 26, pp. 171–172). <https://repo.btu.kharkiv.ua/bitstreams/b7517e9f-4ab0-4c14-b922-ebf3f9dd24a0/download>
- Lukianov, Y. (2025). The phenomenon and problem of deconstructing colonial narratives: Theory and practical perspectives. *Obraz*, 3(49), 18–26. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3\(49\)-18-26](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3(49)-18-26)
- Muliarchuk, Y. (2023). Rooting vs uprooting: Humanity, justice, and the decolonization of the lifeworld in times of war. *Multiversum: Philosophical Almanac*, 2(2(178)), 85–96. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2023.2.2.3>
- Riabchuk, M. (2016). Decommunization or decolonization? What political debates around decommunization laws have revealed. *Scholarly Notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine*, (2), 104–117. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nziapiend_2016_2_8
- Sheremeta, O. (2020). Decommunization of research on the history of Ukrainian philosophy: Father M. Konrad and his critique of the socialist-communist mentality. *Ukrainian Studies Almanac*, (27), 147–153. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.22>
- Susplne. (2023, July 27). “When we remove the symbolic Pushkin, we make room for a Ukrainian figure.” On the renaming of toponyms – Ukrainian Institute of National Memory [Interview, in Ukrainian]. <https://susplne.media/kharkiv/537753-koli-mi-priviraemo-umovnogo-puskina-mi-vidnahodimo-misce-dla-ukrainskogo-diac-pro-perejmenuvanna-toponimiv-uipn/>
- Susplne. (2024, December 7). “Someone who gave their life for us could have sat here”: Memorial plaques installed on benches in Vinnytsia. <https://susplne.media/vinnytsia/895593-tut-mig-siditi-toj-hto-viddav-zitta-za-nas-u-vinnici-vstanovili-pamatni-tablicki-na-lavkah/>
- Svidomi. (2023). A shelf “Wines Vika Loved” appeared in Goodwine. <https://svidomi.in.ua/page/v-goodwine-ziavyvsia-stelazh-vyna-iaki-liubyla-vika>
- Takhtaulova, M. (2017). Kharkiv toponymy: Stages of decommunization. *City: History, Culture, Society. Journal of Urban Studies*, (2), 142–151. http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/miks_2017_1_14.pdf
- The Ukrainian Week. (2013, September 17). In Eastern European countries, Soviet monuments are repainted, destroyed, and officially dismantled. <https://tyzhden.ua/u-krainakh-skhidnoi-ievropy-radianski-pam-iatnyky-perefarbovuiut-rozbyvaiut-ta-ofitsijno-demontuiut/>
- Tlostanova, M. (2012). Postsocialist ≠ postcolonial? On post-Soviet imaginary and global coloniality. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(2), 130–142. <https://doi.org/10.1080/17449855.2012.658244>
- Tlostanova, M. (2024). The deadlocks of memory and the (no longer) post-Soviet coloniality, or can memory be decolonized? *Baltic Worlds*, 17(4), 57–66. <https://balticworlds.com/can-memory-be-decolonized/>
- TVN24. (2013, October 13). A Soviet soldier raping a pregnant woman: A controversial monument in Gdańsk [In Polish]. <https://tvn24.pl/pomorze/zolniercz-radziecki-gwalcacy-ciezarna-kobiety-kontrowersyjny-pomnik-w-gdansk-uraz362576-3446127>
- Ukrainian Institute of National Memory. (2015, April 15). We remember! We prevail! For the Day of Remembrance and Reconciliation and the Day of Victory over Nazism in World War II.

- <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyatayemo-peremagayemo-do-dnya-pamyati-ta-prymyrennya-ta-dnya-peremogy-nad-nacyzmom-u-drugiy-svitoviy-viyni>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, May 8). *We defeated fascism – we will defeat rashism!* .<https://www.rada.gov.ua/news/razom/222602.html>
- Viatrovykh, V., Borysenko, M., & Vodotyka, T. (2017). Decommunization: The process matters, not only the result. *City: History, Culture, Society*, (101). <http://mics.org.ua/journal/index.php/mics/article/download/24/23>
- Yakovlyev, M. V. (2014). Sovietization, Russification, and de-Sovietization as categories of postcolonial political history of Central and Eastern European countries. *Magisterium. Political Studies*, (58), 24–28. <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/73141889-a982-42f6-a4be-346070983880/download>
- Yurchuk, Y. (2024a). De-canonisation of the Soviet past: Abject, kitsch, and memory. In S. Gensburger & J. Wüstenberg (Eds.), *De-commemoration: Removing statues and renaming places* (pp. 106–113). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781805391074>
- Yurchuk, Y. (2024b). Introduction: Decolonization of memory in the former Soviet spaces. *Baltic Worlds*, 17(4), 37–39. <https://balticworlds.com/decolonization-of-memory-in-the-former-soviet-spaces/>